

MUĞLA GÜNLÜK ORMANININ TIRTILLARI

İnsanlığın ortak belleğinde önemli yer tutan ipekböceğigillerin sığındığı doğa alanlarından biri de Muğla'daki günlük ormanları.

YAZI: UĞUR UZAY SEZEN*

Muğla'nın Fethiye ilçesinde, Günlüklü Koyu'ndaki Günlüklü Ormanı'ndaydık. Üzerinde türlü ışık oyunlarının gezindiği orman tabanı niteliğini giderek yitirmekteydi. Kızılcım ormanının çevrelediği yaklaşık 93 hektarlık alana kısımlı orman tabanının pek çok yerde molozla örtülerek araçların park edeceği zeminler oluşturulduğunu gördük. Gölgesi satılığa çıkarılmış ender günlük ağaçlarının sulak toprağa uyum sağlamış sığ köklerinin boğulması kimsenin umurunda değil gibiydi. Geri kalan bozulmamış bölgeler atkuyruklarının taptaze yeşilliğiyle her açıdan bakmaya doyum olmayan bir görünüm sergiliyordu.

Uzak bir gezegendeki yaşamı inceleyen bir sonda yavaşlığında küçücük ormanı bir uçtan diğerine defalarca arşınladıktan sonra devrilmiş bir ağacın dibine oturduk. Kalbindekileri şakıyan bir spinoz kuşunun mest edici ötüşü, orman çatısından gelen rüzgâr, yaprak ve böcek sesleriyle karışarak ortama huzur verici bir şiirsellik katıyordu. Kendimizden geçmiş halde otururken baş hizamızdaki dalın ucuna tırmanmış kocaman bir tırtılı görüverince şaşkınlığımız yüzlerimizde bir şimşek gibi çaktı. Oyuncağını yitirmiş bir çocuğun boynu bükük halini andıran bir duruşla bize eşlik eden bu orman sakininin şahane bir doğal tarih öyküsü içerdiği her halinden belliydi. Hemen davranıp sehpayı kurarak kayda başladım. Bir yandan beklenmedik karşılaşmanın doğurduğu sevinç çığlıklarını güçlükle bastırırken, diğer yandan devasa yemyeşil tırtılın hareketlerini ve davranışlarını elimden gelen en iyi biçimde kaydetmeye çalışıyordum. Bu sırada hayvanın bedeninin ayrıntıları

UĞUR UZAY SEZEN

giderek daha fazla gözüme çarpmaktaydı. Cinsini ve türünü o zaman bilmediğim bu tırtılın ipek böceğigiller ailesinden bir güve kelebeği olduğunu tahmin ediyordum. Önümde nereye varacağını kestiremediğim meraklı bir düşünsel patika daha çıkmıştı. Gözlemimi ve öğrendiklerimi bir yazıda damıtarak doğa severlerle paylaşmak için can atıyordum.

İpekböceğigiller (*Saturniidae*) tüm dünyaya yayılmış bir böcek ailesi. Ailenin tür çeşitliliğinin en yüksek olduğu yer tropikal Orta ve Güney Amerika bölgeleri. Kuzey Amerika da bu bölgeye yakınlığı nedeniyle zenginlikten payını alıyor. İpek böceğigillerden tırtıllarla geçmişte hatırı sayılır düzeyde birkaç tanışmam olmuştu. Kosta Rika yağmur ormanlarındaki arazi çalışmalarım sırasında, kazara dokunmamla elimin üst derisine sıcak demirden bir fırça sürtülmüşçesine yakarak acı veren tırtılı unutmam olanaksız. Yine aynı aileden "hikori şeytani" adı verilen bir başka tırtıla, Kuzey Amerika'nın doğu yakasındaki Apalaçya Sıradağları'nın

eteklerinde denk gelmişim; onunla Çeroki Kızılderililerinin dilinde "renkli taşlı nehir" anlamına gelen Chattahoochee Ormanı'nın Panter Deresi mevkiinde denk gelmişim. Bu karşılaşmada yoğun da üfleme seçmiş ve elime almaya çekinmişim.

Biri Fethiyede, diğeri ise Kızılderili topraklarında ayrı kıtalarda yaşayan bu iki tırtıl birbirinden yalıtılmış türler olsalar bile yaşamın önlerine çıkardığı sorunları benzer biçimde çözmekteler. Her iki tür de belli bir ağacın yapraklarını yemek için özelleşmemiş. Aristoteles'in ipekböceği en az 20 değişik türdeki ağacın yapraklarından beslenebilir. İlginç olarak tırtılın günlük ağacından (*Liquidambar orientalis*) beslenebildiği ilk defa bu yazıdaki gözlemle belgelendi. Benzer biçimde hikori şeytani da onlarca ağaç türünün yanı sıra günlük ağacının akrabası olan bir başka amber ağacı (*Liquidambar styraciflua*) ile de beslenir. Kuzey Amerika Kitası'nın yalnızca doğusunda yayılım gösteren bu ağaç, geçmişte günlük ağaçlarının yaygın

olduklarının bir işareti. Günlük ağaçları 99 milyon yıl öncesindeki tebeşir dönemi fosillerinden anlaşıldığı üzere gezegenimizin tüm kuzey yarıküresinde varlıklarını sürdürmekteydi. Art arda gelen buzul çağları bu ağaçların Avrupa Kitası ile Kuzey Amerika'nın batısında tümüyle yok olmalarına yol açtı.

Türünü tanımladığımda karşılaştığımız canlının gelişimini tamamladığında Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya'nın en büyük güve kelebeğine dönüşecek bir tırtıl olduğunu öğrendim. Karşımızda Aristoteles, Ligozzi, Van Gogh gibi tarihsel kişiliklerin yazdıkları ve çizdikleriyle insanlığın ortak belleğinde yerini pekiştirmiş bir canlı vardı.

Aristoteles, gergin politik bir ortamda Eflatun'un Atina'daki akademisinden ayrılıp Midilli'ye geçmişti. Yanında Midilli doğumlu botanik biliminin öncülerinden "tanrı gibi konuşan" lakaplı Theophrastus vardı. Adada birlikte geçirdikleri süre boyunca adeta görev paylaşımı yapmışçasına bitkileri ve hayvanları ayrıntılı gözlemlerle belgelediler. Theophrastus gözlemlerini *Historia Plantarum* (Bitkilerin Doğasına İlişkin) adlı eserinde topladı. Aristoteles doğal tarih gözlemlerini *Historia Animalium* (Hayvanların Doğasına İlişkin) adlı biyoloji biliminin temellerinden sayılan bir kitapta derledi. Kitabının beşinci bölümünün 16. paragrafında yörede yaşayan zehirli uzantılarıyla göze çarpan ve kozasından ipek kumaş dokunan bir tırtıldan söz eder. O dönemde Çinde evcilleştirilmiş ve bugün hepimizin bildiği ipekböceği daha Akdeniz ve Avrupa'ya ulaşmamıştı. Aristoteles, böcek bilimcilerce "scoli" olarak bilinen zehirli salgı bezlerinin yer aldığı çıkıntılarını adını terim olarak kullanan ilk kişidir.

Tırtılı ilk defa görselleştiren kişi Rönesans Avrupa'sının ünlü doğa tarihi ressamı Jacobo Ligozzi'dir. Yaptığı çizim o derecede ayrıntılıdır ki, çalışırken canlı bir örnekten yararlandığını belli eder. Tam o dönemde Gutenberg'in matbaası, okunacak yazılı malzemenin birden bire çoğalmasına neden olmuştu. Belli bir yaşın üzerindeki insanlar yakını okumakta

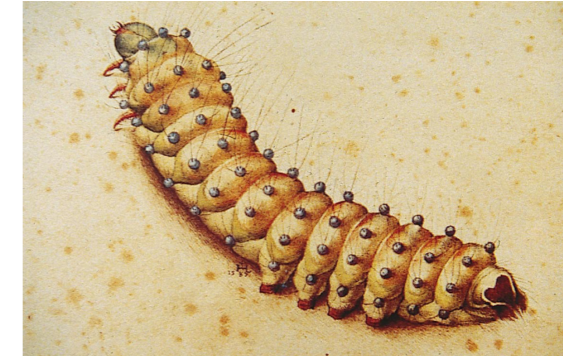
güçlük çektiklerinden gözlük kullanımında aşırı bir talep oluşmuştu. Gözlük satışlarındaki artış cam işçiliğinde tam anlamıyla bir patlamaya yol açmıştı. Tırtılın çizimindeki ayrıntılardan Ligozzi'nin zamanının imzasını taşıyan en kaliteli cam büyüteçlerden yararlandığını anlıyoruz. Fakat belki de üzerimizde en derin etkiyi Hollandalı ünlü ressam Van Gogh'un iki çalışması uyandırır. Van Gogh tedavi gördüğü Fransa'nın Remy Martin bölgesindeki hastanenin avlusunda gezinirken tırtılın yetişkin kelebeğine rastlar ve çok etkilenir. Kardeşi Theo Van Gogh'a yazdığı mektupta şunları anlatır: "O kadar muhteşem bir kelebektir ki, tablosunu yapmaya can atıyordum. Heyhat, yağlıboya tablosunu yapabilmem için onu öldürmem gerekirdi. Öldürmeye kıyamadım ve hızlıca kara kalem kaba çizimini yaptım." Van Gogh daha sonra bu çizimi temel alan bir yağlı boya tablo yapar. Dikkat edilirse bugün sergilenmekte olan kara kalem

çizimin üzerindeki yağlı boya lekeleri hala görülebilmekte.

Bu yazıda dileğim Aristo'nun ipekböceğinden yola çıkarak Muğla'nın ünlü dünyaya yayılmış, tür zenginliği açısından çok önemli günlük ormanlarının değerini vurgulamak. Amacım aynı zamanda doğal tarih öyküsünün ilginçliği ve görünümüyle de dikkat çekici olan bu canlının günlük ağaçlarından beslendiğini ilk defa bu gözlemlerle belgelemek. Böylece, günlük ormanlarının korunması ve yeni ağaç dikimleriyle çoğaltılması için çaba harcayan kişi, kuruluş ve örgütlere desteğin artmasını sağlamak.

Bazı karşılaşmalar vardır, bizleri aynı çatinin altında toplanmış türlü öyküyle tanıştırır. Doğa anlatmaz. Yalnızca gösterir. Gözlemi okumak, anlamak ve anlatmak bizlere kalmıştır ●

(* UĞUR UZAY SEZEN, CONNECTICUT ÜNİVERSİTESİ EKOLOJİ VE EVRİMSEL BİYOLOJİ BÖLÜMÜ ARAŞTIRMACISI)

Aristoteles'in de çalışmalarına konu olan ipek böceği (*Saturnia pyri*), yakında Avrupa'nın en iri güve kelebeğine dönüşecek (karşı sayfada). İtalyan doğa tarihi ressamı Jacobo Ligozzi (1547-1627), Aristoteles'in ipek böceğini 1585 yılında yaptığı resimle ilk görselleştiren kişiydi (solda). Ressam Van Gogh, hastane bahçesinde karşılaştığı ipek böceği kelebeğinin kara kalem çizimini yapmıştı (altta).

